

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

Марія Фляк, кандидат філософських наук, доцент
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

Тема ціннісних орієнтацій та духовного відродження потребує переосмислення. У наших повсякденних міжособистісних стосунках. Маємо величезний дефіцит моральності, яка, на жаль, є досить виразною. Стаття присвячена нагальному сьогоднішньому питанню визначення місця і ролі християнських цінностей у моральному вихованні. Автор розглядає цю проблему, аналізуючи вплив християнської моралі на формування основних засад виховання в педагогічній науці.

Постановка проблеми. У період входження нашої країни у високоцивілізоване світове співтовариство одне з провідних місць належить моральності. Це й зрозуміло, оскільки рух нашого суспільства до поставленої мети можуть забезпечити лише люди високої моралі, гуманної психології.

Зневажливе ставлення до людини, характерне для недалекого минулого нашої історії, спричинилося до такого ж ставлення до самої сутності людини, її особистості, внаслідок чого вона почала втрачати своє "Я", зокрема прагнення до самовираження, самовиповнення, самовдосконалення.

Не так давно ми починали виводити моральність винятково з інтересів певної, так званої "крутої" групки нашого суспільства, заперечуючи значущість загальнолюдських цінностей. Молодь втрачала навіть елементарні уявлення про звичайні моральні норми, про категорії совісті, любові, гуманності, милосердя, терпеливості.

Наш час є дефіцитним на добро, вихованість, культурне збагачення. Велика місія сьогодні покладається на майбутніх педагогів, які найближчим часом будуть працювати з дітьми. Завданням справжнього педагога є всебічне вдосконалення особистості дитини, душа якої завжди шукає підтримки у компетентного, мудрого вчителя. Треба вчити дитину вмінню слухати іншого, відчувати радість від того, що ти потрібний оточуючим, а вони тобі, спонукувати дитину до того, щоб у її душі завжди жили Віра, Надія, Любов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У якому напрямку скерувати формування особистості, якою вона повинна бути, якими якостями володіти, на відродження яких загальнолюдських цінностей потрібно звернути увагу – це основне завдання школи (освіти).

Проблема духовного виховання вічна та існує у всьому світі. Чи не найважливішим у житті є орієнтація життєвого вибору, вагому роль у якому відіграє мораль, що засобами цієї орієнтації пропонує уявлення про сенс життя, щастя, свободу тощо. Цій проблематиці присвячені публікації сучасних філософів, педагогів, соціологів, а саме В.Шинкарука (проблеми віри, надії, любові), Т.Аболіної, А.Єрмоленка, В.Малахова (етичні норми та цінності), О.Кисельової (феномен людського життя), В.Плавича (філософсько-соціологічний аналіз переконань).

Так, наприклад, А. Леонт'єв відзначив: "Цінності – це головний мотив – мета піднімається до істинно людського і не виокремлює людину, а зливає її життя з життям людей, їхнім благом... Такі життєві мотиви здатні створити внутрішньо-психологічну виправданість людського існування, що складає сенс життя".

Мета статті. Дослідити філософське уявлення цінності, християнське поняття про духовний світ, людську мораль.

Виклад основного матеріалу. Тема ціннісних орієнтацій та духовного відродження потребує переосмислення. Наше суспільство робить перші кроки у цьому напрямку. Ми маємо величезний дефіцит моральності у нашому суспільстві, у наших повсякденних міжособистісних стосунках, не говорячи вже про тенденцію зростання злочинності, яка, на жаль, є досить виразною. Нагальним сьогоднішнім постає питання визначення місця і ролі християнських цінностей у моральному вихованні.

Цінності є фундаментом розвитку людини і суспільства. Основою еволюції філософських уявлень про цінності була давня теоретична традиція, що подавала ставлення людини до світу в дихотомії знання та цінностей. Віддавна світ ціннісних переживань перебував у центрі

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

філософських досліджень, головним чином у його етичних, естетичних та релігійних проявах.

Християнство до вічних цінностей відносить доброту, любов, справедливість, правду, гідність, чесність, красу, сумління.

Кожний організм функціонує за своїми визначеними законами. Усе у світі відбувається за встановленими у природі чіткими закономірностями, а тому, мабуть, кожна людина рано чи пізно задумується над питаннями, чи існує ще якась могутня і мудра сила – єство, що є творцем і законодавцем. “Те єство – це Господь Бог, Творець неба і землі, ..., всієї вселенної, видимого і невидимого світу”, – твердить Катехизм християнської віри. І далі: “Він усе покликав до буття... й усім управляє” [6, 17–18]. Створивши світ, Бог дає людям заповіді, настанови та перестороги-закони, за якими слід будувати своє життя і якими керуватися у співжитті з ближніми, з навколишнім світом.

Християнська релігія принесла світові цілу низку моральних норм, що склали основу загальнолюдських абсолютних цінностей. Християнство прийшло у поганський світ, проголошуючи нові закони моралі, проповідуючи Божу чесноту Віри, Надії, Любові, Всепрощення, Милосердя, Мудрості і Терпеливості. Духовне вчення Христа було дане народам, щоб стати вірою на Спасення та піднесення Людини до “образу Божого”, за яким її створено. Віра у природну схильність людини до добра є однією із засад християнсько-демократичної моралі – основою української народної моралі. Принципового значення набувають у ній не стільки формування правил чи законів, стільки те, як ми ставимося до моралі. У всіх народів мораль міцно пов’язана з релігією і засновується на ній.

Любов може бути спрямована на людську сутність, на ідею, на предмет чи річ, на іншу людину тощо. У ній закладено творчий потенціал: посилення моральнісного виміру власної життєдіяльності; прагнення людини до цілісності, осягнення світу в усьому його багатстві. Найбільш творча енергія любові реалізується через високе моральне становлення та моральне існування людини.

Любов є діяльна, активне зацікавлення у житті та розвитку її об’єкта, високе почуття відповідальності та обов’язку. Любов до когось – це не просто сильне почуття – це рішучість, це розумний вибір; якщо я справді люблю якусь людину, я люблю всіх людей, я люблю світ, я люблю життя. Вона об’єднує нас з добром.

Отже, істинна любов завжди моральна як активне проникнення в іншого, як вихід за межі

власного “Я” сьогоdnішнього, обмеженого, до нових висот людського виміру. Любов – одна з найвищих моральних цінностей.

Віра, надія і любов – відчинені “двері” душі, через які вона спілкується зі світом, із космосом. Тому “ми, що належимо дневі, будьмо тверді, зодягнувшись в броню віри й любові, в шолом надії”, – пише в Першому посланні до солунян (5:8) апостол Павло. Позбавити людину цих цінностей – означає закрити від неї світ. Без віри, надії та любові висихає і нидіє душа. Ці три інтегральні вартості повноцінно слугують людині, коли йдеться про віру в Добро, надію на Добро і любов до Добра як поняття абсолютне. Поширення його на інші ідеали ієрархії цінностей – похідне. Всі деструктивні процеси у нашій свідомості, які призвели до сьогоdnішньої дисгармонії, зумовлені саме цим моментом – дезорієнтацією віри, надії та любові. Віра є передумовою гармонії життя, а надія і любов – засоби організації, функціонування і творення цієї гармонії. Гармонія передбачає вічне прагнення до вдосконалення, вічний пошук досконалості, що визначається ставленням людини до інших людей і до усього навколишнього світу.

Через моральний стан людини визначається моральний стан суспільства в цілому. Якщо воно складається з людей, що відчують гармонію душі, то й суспільство стає гармонійним, урівноваженим. Певні моральні якості особистості охоплюють не тільки внутрішній духовний світ людини, а й можуть бути виражені при безпосередній взаємодії та впливу на них соціального. Вони є індикативними регуляторами стосунків між людьми. Через них та їхні антиподи приходить усвідомлення і розмежування морального й неморального. Найбільш характерні із них – чесність, справедливість, довіра і взаєморозуміння. Усі вони характеризують певний стан людської душі щодо інших людей.

Сьогдні наше суспільство шукає свої ідеали і орієнтири, бо в цьому запорука відродження. Людська мораль як постійно діючий моральний фактор має визначальний вплив на життя людської спільноти і окремої людини. Зміни, що відбуваються сьогдні у світі, – важливий крок на шляху переходу людства до нового людського буття, яке може бути сформоване на шляхах розв’язання глобальних проблем, на шляху виживання людства. І незаперечним є те, що сутнісною характеристикою нового людського буття стане соціальна та духовна єдність у спільній долі землян. Уже сьогдні на перший план виходять певні ціннісні орієнтири: актуальна ідеологічна, ідейна проблема, проблема

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

формування світогляду як інтегративної основи діяльності не стільки окремого індивіда, скільки малої чи великої соціальної групи, колективу, нації і навіть всього людства. Нове майбутнє знищить відчуження людини від людини, суспільства, природи і від продукту праці, покладе кінець поділу людства за соціальними та політичними ознаками, а створить реальні умови для його самопізнання. Воно є якісно новим ступенем розвитку людини і суспільства.

Існування моралі неможливе без передання її принципів, правил і норм, її досвіду від покоління до покоління. Усвідомлення цієї необхідності можна спостерігати у перших кроках людства в організації суспільного життя. Така необхідність обґрунтовує суть морального виховання.

Виховні засади різних народів часто відрізняються, як різняться між собою і самі народи (за їх ментальністю, національним характером і, врешті, національними традиціями). Зате в межах однієї нації виховні засади (попри всю їх різноманітність), можна звести на основі їх спільного походження до певної системи – народно-педагогічних уявлень.

Український народ має глибокі і давні традиції морального виховання, як і українська педагогічна думка. Вона формувалася упродовж усього історичного процесу розвитку самої нації: “Поки нація існує, можна сказати, що вона якоюсь мірою дотримується своїх традицій” [1, 102]. Найпершими цеглинами, закладеними в основу української педагогіки, стали виховні уявлення наших пращурів ще в древні часи найперших людських об’єднань: племені, родової общини. У процесі історичного розвитку вони поповнювалися, удосконалювалися та дещо видозмінювалися відповідно до рівня суспільних відносин та вимог даної історичної епохи. Акумуляючись у традиційних обрядах, звичаях і фольклорі, виховні засади відображають характер народу, його філософію, світогляд і духовний світ.

Одним із джерел, що поповнювало традиції виховання української нації, було християнство та його ідеали. Однак воно прийшло у нашу культуру лише в X ст., коли народ Київської Русі вже пишався багатими традиціями своєї древньої історії. Тому звернімося до хронологічного літочислення становлення розвитку української духовності та її традицій.

Історія українського народу починається ще в той далекий дохристиянський період людства, коли язичество було основною формою світоприймання. Наші предки мали свій небесний Олімп, свою релігію. Адже “всякий нарід, на якій ступені розвитку культура не стояла б, має якусь

релігію, яка служить йому до пояснення містерій життя, навколишніх сил природи та встановлює певний порядок співжиття між людьми” [8, 7]. Історики та археологи висловлюють думку, що витоки української духовності слід шукати ще в первісній родовій общині, де формувалося коріння праукраїнців.

Виховання і формування підростаючого покоління в цей період відбувалося відповідно до законів та особливостей родоплемінного характеру і мало в основному наслідувальний характер. Однак уже тоді цей процес ґрунтувався на певних заборонах – на первісних нормах моралі щодо взаємин між членами роду-племені. Можна стверджувати, що виховання дітей праукраїнців здійснювалося в основному на тому фактичному матеріалі, що його постачала тогочасна релігія. А оскільки релігійні ритуали відбувалися безпосередньо в сім’ї, то, напевно, саме в цей час історії (пізнього палеоліту) і творилися традиції родинного виховання. Особлива роль при цьому належала матері. Імовірно, що то був початок формування народних методів виховання і навчання, на основі яких розвиватиметься надалі народна педагогіка.

Епоха трипільської культури як історичний прошарок життя нашого народу мала значний вплив на становлення українського народу. “Українці – орії Трипільської культури – були народом високої ціннісної орієнтації, прагнули злиття з Матір’ю-Природою, вже тоді мали поетичну вдачу, вірили в надприродні сили, здійснювали магичні ритуали” [3, 73].

Історичні розвідки часів скіфської держави на території України не дають нам багатих відомостей про тодішні культурно-виховні традиції наших предків. Однак знаємо, що скіфська народність була, як зазначав Геродот, “відома своєю мудрістю” серед інших народів. Це свідчить про достатньо високий рівень розвитку скіфської духовної культури. Уже навіть з тих даних, що маємо, можна скласти певні уявлення про те, яким було виховання молоді. Скіфи вважали: кожна дитина повинна бути навчена своїм обрядам, звичаям, що передавалися з роду в рід, та навичкам суспільного життя, зберігати вірність своєму племені і традиціям, бути покійною батькові-матері, слухняною перед Богом. Причому особливо звертає на себе увагу високий культ чеснот відданості та вірності в моральних уявленнях праукраїнців. “Вони, – пише Геродот, – всіляко уникають запозичати іноземні звичаї жодного народу” [4, 97:76], причому відступництво від цього правила суворо каралося.

З найдавніших часів виховання дітей – як

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

процес систематичного впливу на культурний розвиток, формування світогляду, духовного світу й моральної поведінки – було чи не найважливішим із обов'язків родини. Тому виховання дітей вважалося святим обов'язком батьків, а рід і сім'я розглядалися як святиня і навіть мали свої опікувальні божества.

Тож найпершими елементами нашої педагогіки можна вважати народно-педагогічні уявлення про виховання в сім'ї, ставлення давніх українців до родинних взаємин, до ціннісних орієнтацій, до дотримання своїх давніх традицій, обрядів, ритуалів, норм моралі. А це свідчить про те, що світогляд наших предків та їх духовний світ мали великий вплив на сам характер християнства Русі-України. Староукраїнські традиції увійшли у “плоть і кров” наших звичаїв, і їх вплив проявлятиметься надалі в житті нашого народу як на суспільному, так і на побутовому рівні упродовж поколінь. Хрещення Київської Русі вважається однією з найважливіших подій в історії української нації. Християнське віровчення, долучившись до традиційних світоглядних ідеалів народу, піднесло українську духовність на якісно вищий щабель розвитку.

Від самого початку свого існування Христова Церква України взяла на себе роль охоронця морального порядку в суспільстві. Роль Церкви у вихованні молодого покоління стає особливо великою. Уже за часів Київської Русі Церква становила в нас вогнище не лише релігійного, але й культурно-освітнього життя. “Церква й монастирі в Київській Русі були майже єдиними вогнищами освіти. До них тяглися маси українського народу, щоб одержати від них настанови як керівництво у своєму щоденному житті” [1, 116]. Перші школи були під опікою церкви, а першими вчителями – священики. Князі і Церква дбали, щоб водночас із поширенням Божого слова поширювалася також і загальна освіта, щоб прищеплювати замилювання до мудрості, читання і взагалі до вартощів духовного, а не морального порядку. За свідченням історичних джерел, у II пол. XI ст. майже при кожній єпископській кафедрі була школа, бо так учив св. Апостол Павло, щоб “віра була розумною”.

Важливу роль відіграли пасторсько-повчальні твори київських митрополитів: “Слово о законі і благодаті” Іларіона (1015 р.), єпископа Кирила – про моральне вдосконалення людини, повчання Луки Жидяти (XI ст.) та інші.

У наступні періоди зароджувалась і усталювалася традиційна народна виховна мудрість, основними засобами якої були фольклор,

міфологія, народний календар, мистецтво та ін. У системі виховання утверджувався культ людини і культ природи. Система виховання пропагувала глибокі гуманістичні засади особистості. При збереженні елементів, традицій релігії дайбожичів у виховному процесі усталювалися християнські ідеї.

Народна педагогіка вже здавна розуміла, що душа людини, “як та незаписана картка паперу, на якій можна написати як гарні та добрі, так і всякі гидкі речі” [8, 12]. І вже з перших років життя, а може, і раніше, на тій чистій картці душі починають записуватися враження, що частково залишаються до кінця життя. Співжиття спільноти будувалося на вірі в Бога й поклонінні йому, на принципах народної моралі. Виховання здійснювалося рідною мовою на матеріалі рідного фольклору, на традиційних звичаях, обрядах і ритуалах, що дійшли з далеких часів. Важливим чинником виховання були народні казки, легенди, перекази, байки та притчі, що увібрали в себе давню народну мудрість. Можна згадати і такий вид народної мудрості, як прислів'я та приказки, що, ввібравши багатомісний моральний досвід нації і принципи християнського віровчення, проголошували основи ціннісних орієнтацій (“Не шукай правди в других, коли в тебе її немає”, “Без Бога – ні до порога, а з Богом – хоч на край землі”, “Шануй старших – молодші тебе пошанують” та ін.). Те саме можна сказати і про українську народну пісню з її колисковими та обрядовими піснями. Вони оспівують красу людських відносин, вічну цінність моральних чеснот та, засуджуючи зло, освячують у поколіннях ідеали християнського віровчення.

Окреме місце у системі виховання відводиться молитві й святим таїнствам (сповіді та причастю), заповідям Божим. Українці, як правило, додержувалися народної моралі й християнських чеснот, звичаїв і традицій.

Виховання молодого покоління на засадах християнської моралі – основа духовного розвитку нації, її становлення, самоутвердження та входження до світової спільноти. Розвиток національної концепції вітчизняної освіти і виховання базується на культурно-історичному досвіді нашого та інших народів і спрямований на переосмислення актуальних проблем моралі і духовності.

Український народ упродовж століть плекав вічні духовні цінності. Українська виховна традиція завжди базувалася на християнських засадах. Витворений віками виховний ідеал – це широкий спектр засад, що ґрунтуються на прийнятих загальнолюдських християнських моральних

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

нормах, українських національних життєвих цінностях. Український виховний ідеал – служба Богові і своїй Нації – обіймає увесь загальний проблем. Він обґрунтований у педагогічних творах Г. Ващенко, К. Ушинського, С. Русової та ін.

Висновки. На нашу думку, виховання молодого покоління на принципах християнської моралі сприяє гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу в освітніх закладах. Спостереження свідчать, що злободенно залишається проблема викладання християнської етики у школах, підготовка відповідних фахівців. Тому духовно-моральне виховання учнів у сучасній школі ведеться епізодично.

Виховання на принципах християнської моралі має на меті дати дитині духовне спрямування, щоб вона могла встояти перед різними спокусами і йти у життя правильним шляхом. А для цього потрібно, щоб вона з дитинства не тільки знала правила поведінки, а й мала внутрішні ціннісні орієнтири, які робили б зрозумілими для неї різноманітні прояви добра і зла. Одним зі шляхів поліпшення цієї роботи є взаємодія школи, сім'ї, громадськості, церкви щодо духовно-морального виховання підлітків; комплексне використання різних форм (індивідуальних, групових, масових) організації позаурочної виховної діяльності. Консолідація зусиль забезпечить процес формування духовно багатішої особистості.

Завдання педагогів – виховати людину

ініціативну, підприємливу, фізично здорову, свідому, творчу та працюовиту, виховати її так, щоб вона жила ідеалами свого народу. Батьки та вчителі є відповідальними за прищеплення і зміцнення в дитині християнських чеснот.

1. Байк Л.Г. *З історії розвитку української школи в Галичині // 1869 – 1934 //*. – К., 1994. – С. 102, 116.

2. Боршівський М.Й. *Проблеми гуманізму виховного процесу: соціально-психологічний аспект//Інформаційний бюлетень АПН України*. – 1993. – В. 3 – 4.

3. Вишневецький О.І. *Сучасне українське виховання*. – Львів, 1996. – 240 с.

4. Геродот. *Історія в дев'яти книгах. Книга IX*. – К., 1993.

5. Зеленкова И.Л., Биляева С.В. *Этика: Учебное пособие и практикум*. – 2-е изд., испр. и доп. – Мн.: НТООО “Тетра - системы”, 1997. – С. 76 – 78.

6. Катехизм християнської віри. – Вільнюс, 1990. – С. 17 – 18.

7. Малахов В.А. *Етика. Курс лекцій*. – К., 1996. – 88 с.

8. Стельмахович М.Г. *Українська народна педагогіка*. – К., 1997. – 7 с.

9. Ушинський К.Д. *Вибрані педагогічні твори у 2-х т.* – Т.1, 2. – К., 1983.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Не створи собі кумира”

Біблія

“Краще не обіцяти, ніж обіцяти і не виконувати”

Біблія

“Потрібно багато вчитися, щоб дещо знати”

Шарль де Монтеск'є

“Той, у кого вистачить сміливості заохотити, може змінити своє майбутнє”

Андре Морца